

BRNO

V MINULOSTI A DNES

Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna

XVIII

MAGISTRÁT MĚSTA BRNA
ARCHIV MĚSTA BRNA

BRNO 2005

SKLENĚNÉ ŠÁLKY – „SCHEUER“ – VE STŘEDOVĚKÉM BRNĚ

Do tvarového bohatství středověkého skla patří také nádoba zvláštního tvaru, jejíž název „Scheuer“ – šálek má původ již v 15. století.¹ V době prvního souborného zpracování německého středověkého skla byl ovšem tento tvar znám z 15. až první poloviny 16. století. Teprve po druhé světové válce byl v archeologických souborech „Scheuer“ – šálek identifikován již ve 13. a 14. století.² Šálek je charakterizován jako nižší, širší tvar s výrazně baňatým tělem a odděleným ústím, buď válcovitým, nebo kuželovitým. Typickým znakem nádoby ve starším, středověkém období je páskové ouško, napojené na maximální výduf. Vzhledem k tomu, že šálky z archeologických souborů se dochovaly většinou jen ve zlomcích, mezi kterými ouška často chybějí, připouští se i možnost, že některé šálky mohly být bezuché, ovšem žádný kompletní tvar není znám. Je pravděpodobnější, že všechna torza a zlomky pocházejí z tvarů s ouškem. Středověké šálky ze skla převzaly tvar nádob z jiných materiálů. Byly vyráběny z keramiky, dřeva³ nebo stříbra.⁴ Šálky se podrobně zabývala badatelka Kinga Tarcsay v souvislosti s exemplářem z hradu Streitwiesen v Dolním Rakousku, který sloužil jako relikviář.⁵ Shromáždila také nálezy z dalších 16 lokalit, což jí umožnilo stanovit dvě základní skupiny: 1) šálky hladké (šest lokalit včetně Streitwiesen); 2) šálky se svislými nebo šikmými žebry a modrým vláknem v okraji (11 lokalit). V soupise s abecedním pořadím jsou rovněž uvedeny dva nálezy z Brna, Mečové ulice č. 2, objektu 4/90, a to jak šálek hladký, tak s optickým dekorem jemných žeber. Tyto nálezy byly již dříve publikovány s datováním do poloviny a první poloviny 14. století.⁶

Dva výše uvedené brněnské šálky byly delší dobu jedinými představiteli tohoto tvaru jak na Moravě, tak v Čechách a na Slovensku. Při podrobném zpracování souborů skla z výzkumů v Brně jsem však s překvapením zjistila, že se v tomto městě nejedná o ojedinělý, nebo dokonce výjimečný tvar jako v řadě

---

¹ Franz RADEMACHER, *Die deutschen Gläser des Mittelalters*, Berlin 1933, s. 124.

² Erwin BAUMGARTNER – Ingeborg KRUEGER, *Phoenix aus Sand und Asche. Glas des Mittelalters*, München 1988, s. 231.

³ Christine PROHASKA-GROSS, *Der Heidelberger Fund*. In: Vor dem grossen Brand. Archäologie zu Füssen des Heidelberger Schlosses. Hrsg. Landesdenkmalamt Baden-Württemberg, 1992, s. 88, Abb. 102.

⁴ Ch. PROHASKA-GROSS, *Der Heidelberger Fund*, s. 88, Abb. 104.

⁵ Kinga TARCSAY, *Das Reliquienglas von Streitwiesen, NÖ*. In: Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 13, 1997, s. 117–136.

⁶ Eva ČERNÁ (ed.), *Středověké sklo v zemích koruny*. Katalog výstavy, Most 1994, č. kat. 46, 28.

jiných měst, ale můžeme se zde s ním setkat velmi často. V určité etapě zpracování nálezů se ukazovalo, že šálek představuje v Brně třetí nejhojnější typ importovaného skla, s postupem práce se však tato relace mírně změnila. V současnosti je zpracována v podstatě většina brněnských souborů, a tak je možné konstatovat, že v Brně máme celkem 39 exemplářů šálků. Větší soubory byly získány z několika parcel: Mečové ulice č. 2, Panenské ulice (parcely č. 501/1) a z Kozí ulice (parcela č. 54 je také uváděna jako Koblišná ulice č. 3).⁷ Z předměstské Pekařské ulice je znám pouze jeden kus. V rámci typologie brněnského importovaného skla bylo zároveň možné stanovit tři varianty tohoto typu: VII.1-3.⁸ Všechny nálezy pocházejí z výzkumů Rudolfa Procházky, Zdeny Himmelové (†), Davida Merty a Marka Pešky, kterým děkuji za svolení k publikování materiálů a pomoc při jejich zpracování. Nálezy jsou uloženy v Muzeu města Brna.

Variantu VII.1 (příloha č. 2) představuje celkem ojediněle se vyskytující šálek s hladkými stěnami a plynulým profilem, okolo jehož dna je dutý prstenec, vytvořený zaškrcením stěny. Z Brna byla tato varianta zatím publikovaná pouze z objektu 4/90 v Mečové ulici č. 2, a to rekonstruovatelný exemplář z výrazně nahnědlého, čistého skla, datovaný do první poloviny 14. století.⁹ Torzo šálku ze stejného nahnědlého skla s vláknem na hrdle je známo i z objektu 653/00 na Mečové ulici č. 2.¹⁰ Další šálky z objektu 4/90 z první poloviny 14. století (hloubka 385–510 cm) reprezentuje celé dno s dutým prstencem na obvodu¹¹ a řada zlomků charakteristicky zaoblených stěn.¹² Zlomky stěn hladkých šálků byly však získány také z objektu 2/90, datovaného do doby již okolo poloviny 13. století.¹³ Všechny zlomky jsou z velmi kvalitního tenkostěnného, zcela bezbarvého skla, nebo ze skla s lehkým nažloutlým nádechem. Nejmladší dosud známý hladký šálek (horní část) je opět z objektu 4/90 z vrstev druhé poloviny 14. století (hloubka 210–250 cm) a je ze skla méně kvalitního, lehce nazelenalého,¹⁴ a druhý z objektu 23a/87 na parcele č. 54 v Kozí ulici.¹⁵ Jímka

---

⁷ Rudolf PROCHÁZKA, *Zrod středověkého města na příkladu Brna (K otázce odrazu společenské změny v archeologických pramenech)*. In: *Mediaevalia Archaeologica* 2, 2000, s. 60.

⁸ Hedvika SEDLÁČKOVÁ, *Typologie des Glases aus dem 13. und 14. Jahrhundert aus Brünn, Mähren*. In: *Auf gläsernen Spuren. Der Beitrag Mitteleuropas zur archäologisch-historischen Glasforschung. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich* 19, 2003, s. 7–138; TÁŽ, *Abriss einer Typologie des Glasimports aus Brno/Brünn, Mähren (Tschechische Republik)*. In: *Annales du 16e Congrès de l'Association internationale pour l'histoire du Verre*. London 2003, s. 237–240. Colour Plate 72, 73, London 2005.

⁹ E. ČERNÁ (ed.), *Středověké sklo*, č. kat. 46.

¹⁰ Muzeum města Brna (dále MuMB), inv.č. 207 707a.

¹¹ MuMB, inv.č. 422 383.

¹² MuMB, inv.č. 422 385, 422 385a, 422 403.

¹³ MuMB, inv.č. 421 060, 421 060a.

¹⁴ MuMB, inv.č. 422 342.

¹⁵ MuMB, číslo přírůstkové 23a/87–52.

byla v souvislosti s jinými nálezy skla datována do druhé poloviny 14. století.¹⁶ Jedinou tvarově shodnou analogií k této variantě šálku zatím představuje nález ze Štrasburku (přehled lokalit č. 17). Byl vyroben z bezbarvého skla a podle nálezových souvislostí byl datován do 14. století.¹⁷ Další hladké šálky – tedy bez žeber – se od uvedených exemplářů z Brna a Štrasburku určitými prvky liší. Šálky ze Streitwiesenu (přehled lokalit č. 18) a z Lannovy pražské sbírky (přehled lokalit č. 22) mají dna spirálovitě ovinuta několika řadami vláknů a na výduti nesou dekor klikatky z nataveného vláknů. Na šálku ze Streitwiesenu se ucho nedochovalo, na kusu z Lannovy sbírky je hákovité držadlo. Také šálek ze saské Chemnitze (přehled lokalit č. 8) má hákovité držadlo, ovšem v tomto případě není vyloučeno datování do 15. až počátku 16. století, stejně jako v případě hladkého šálku z dolnobavorského Niederaichbachu (přehled lokalit č. 12).

Pozoruhodná paralela k hladkému šálku z Brna byla nalezena v Jihlavě. Torzo nádoby se stejnou podstavou i celkovou koncepcí těla, vysoustružené ze dřeva, bylo nalezeno v jímce 5/75 v proluce po domech v ulici Obránců míru č. 6 a 4 (na parcele číslo 2643). Nález je dle keramiky datován do 14. až počátku 15. století a jímka obsahovala také zlomky skla. Nutno však uvést, že se jedná o velmi rozměrný exemplář s průměrem okraje kolem 15 cm, vysoký asi 18 cm.¹⁸

Varianta VII.2 (příloha č. 2) je šálek s optickým dekorem jemných žeber na těle, která jsou buď svislá, nebo šikmá. Dochované exempláře vznikly technikou předfouknutí nádoby do drobné formy s vyznačeným dekorem a následným dofouknutím do požadované velikosti ve volné ruce. Žebra jsou často tak jemná, že na největší výduti se jeví pouze jako „hra světla a stínu“, sklovina těchto šálků je nezaměnitelně tenkostěnná, velmi kvalitní, bezbarvá nebo s nažloutlým až žlutým nádechem. Šálky tohoto typu z brněnské Panenské ulice jsou rovněž z velmi tenkostěnného skla, ale s velmi slabým nazelenalým nádechem. Případná koroze se projevuje jako jemný olupující se povlak zlatavé barvy nebo iris. Žebra končí pod válcovitým nebo mírně kuželovitým ústím, které je hladké a v okraji nese zatavené modré vlákno. Dno je ovinuto vláknem s kleštěmi vytahovanými (zaštípanými) hroty. I v tomto případě největší množství nálezů pochází z Mečové ulice č. 2, objektu 4/90, z vrstev do poloviny 14. století. Vedle publikovaného torza¹⁹ jsou to zlomky spodních částí a stěn dalších nejméně sedmi nádob.²⁰ Všechny jsou se svislými žebry, horní část se

¹⁶ Zdenka HIMMELOVÁ, *Sklo středověkého Brna*. In: *Archaeologia historica* (dále AH) 15, 1990, s. 442, obr. 2:4, 6.

¹⁷ M.-D. WATON, *Strasbourg-Istra. Verrerie des XIVe–XVIIe siècle*. In: *Verrerie de l'Est de la France XIII–XVIIIe siècle. Fabrication-Consommation* 21, 1990, s. 32, fig. 6.

¹⁸ Boris NOVOTNÝ – Bedřich KAREL – Vlastislav DUŠEK, *Středověké objekty ze 14. až z počátku 15. století v historickém jádru Jihlavy*. In: *Vlastivědný věstník moravský* XXX, 1978, s. 51–52, 54, obr. 4:2 a 8.

¹⁹ E. ČERNÁ (ed.), *Středověké sklo*, č. kat. 28; MuMB, inv.č. 422 398.

²⁰ MuMB, inv.č. 422 381, 422 381a, 422 381b, 422 382, 422 384, 422 399, 422 408.

žádná nedochovala. Zlomek stěny jednoho šálku pochází také z objektu 20/90 s luxusním sklem, datovaným do první poloviny 14. století.²¹ Exempláře s jemnými šikmými žebry jsou známy ze stejné parcely z objektu 647/00 včetně zlomků dvou válcovitých ústí s modrými vlákny v okrajích, u kterých ovšem variantu nelze určit,²² a z objektu 618/00.²³

Další šálky této varianty jsou známy až ze druhé poloviny 14. století. Pozoruhodný soubor šesti exemplářů byl nalezen v objektu 500/99 v Panenské ulici (parcelní číslo 501/1).²⁴ Jímka 23a/87 na Kozí ulici obsahovala torza dvou exemplářů. Spodní část mimořádně tenkostěnného šálku byla objevena na téže parcele v objektu 23c/87.²⁵ Zatím poslední nález z Pekařské ulice ze sondy E/81 představuje rovněž spodní část šálku, který je ovšem rámcově datován do 14. století.²⁶

Nejbližší analogie k této variantě můžeme nalézt v nálezech z Bratislavy, Sedlářské ulice č. 6 (přehled lokalit č. 3). Ze studny pochází torzo s jemnými svislými žebry a modrým vláknem v okraji, z objektu 49 pak větší zlomek s jemnými šikmými žebry a modrým vláknem v okraji.²⁷ Jedná se zde evidentně o tvar ojedinělý, neboť v přehledné práci o skle na Slovensku není tento typ uváděn,²⁸ chybí i v podrobně publikovaných souborech z Bratislavy.²⁹ V Trnavě byla při stavbě kulturního domu na Gottwaldově náměstí v objektu 11/79 (přehled lokalit č. 19) nalezena spodní část šálku stejné varianty, interpretovaná jako „zlomky pohára“, přičemž objekt, ve kterém se dále nacházela láhev s vnitřním prstencem z hnědofialového skla a další zlomky blíže neurčeného dutého skla, je datován do 16. století.³⁰ Jak tento šálek, tak láhev však tomuto datování neodpovídají a jedná se buď o starší příměs v mladším objektu, nebo o mylné zařazení. Stejně nebyla určena spodní část šálku se svislými žebry z Plzně, Solní ulice (přehled lokalit č. 15) s datováním do konce 14. až průběhu první poloviny 15. století.³¹ Podle publikovaného vyobrazení se však s jistotou jedná o tento tvar s jemnými žebry.

---

²¹ MuMB, inv.č. 428 896.

²² MuMB inv.č. 206 565/1, 2, 4.

²³ MuMB inv.č. 207 724a.

²⁴ David MERTA – Marek PEŠKA – H. SEDLÁČKOVÁ, *Příspěvek k poznání středověkého skla z Brna*. In: Pravěk, Nová řada 12, 2002, s. 367–368, č. kat. II–6, 12, 13, 21–23, obr. 9.

²⁵ MuMB, č. přír. 23a/87–49, 50, 23c/87–1.

²⁶ MuMB, neinventováno.

²⁷ Za informace o materiálu děkuji M. Janovičkové z Městského múzea v Bratislavě (dále MM Bratislava).

²⁸ Jozef HOŠŠO, *Mittelalterliche und neuzeitliche Glasfunde aus der Slowakei. Stand der Forschung*. In: Auf gläsernen Spuren. Der Beitrag Mitteleuropas zur archäologisch–historischen Glasforschung. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 19, 2003, s. 91–106.

²⁹ J. HOŠŠO – Branislav LESÁK – Branislav RASUTÍK, *Nálezový súbor z odpadovej jamy patricijského domu na Františkánskom námestí č. 6 v Bratislave (Príspevok k poznaniu výbavy bohatej meštianskej domácnosti v prvej polovici 14. storočia)*. In: AH 27, 2002, s. 607–620.

³⁰ Klára MÉSZÁROSOVÁ, *Nález stredovekého skla v Trnave*. In: Zborník Slovenského národného múzea 77, História 23, 1983, s. 117, 124, 126–127, obr. 6, 5.

³¹ Dagmar HEJDOVÁ – Bořivoj NECHVÁTAL, *Studie o středověkém skle v Čechách. (Soubor z Plzně, Solní ul.)*. In: Památky archeologické 58, 1967, s. 442, 448–449, č. kat. 41 a 42, obr. 5 a 16.

Z výzkumu ve Vídni na Judenplatzu (přehled lokalit č. 20) je v poslední době uváděno několik zlomků horních částí šálků s modrými vlákny v okraji a zlomek stěny s páskovým ouškem, které jsou kladeny do skupiny bezbarvého skla pozdního středověku.³² Podle vyobrazení zlomků nelze určit, ke které variantě se žebry přesně patří. V každém případě se však ve Vídni nepochybně jedná o ojedinělé exempláře, neboť v jiných publikacích, věnovaných archeologickým nálezům skla z tohoto města, případně z Rakouska, není středověký šálek uváděn.³³

„Šálek“ – respektive zlomek zaoblené stěny se dvěma řadami velkých, plochých nálepů – byl publikován z hradu Schlossberg u Seefeldu v Tyrolsku a je zařazen na základě dalších nálezů do doby od 13./14. století do 16. století.³⁴ Vzhledem k tomu, že starší šálky nesly výhradně dekor žeber, nikoliv nálepů, jedná se o mladší typ ze 16. století.

K variantě VII.2 dále patří několik dalších šálků: se svislými žebry z latríny v Heidelbergu (přehled lokalit č. 7), datovaný do doby okolo roku 1400³⁵ a z jímků v Katzgasse v Kostnici (přehled lokalit č. 9) ze druhé poloviny 13. století.³⁶ Také šálek z neznámé lokality ze sbírky Karla Amendta (přehled lokalit č. 12) má na těle 12 svislých žeber. Na základě typologického rozboru byl zařazen do druhé poloviny 13. až počátku 14. století.³⁷ Šálek ze studny 1 v Breite Strasse 41 v Lübecku (přehled lokalit č. 11), datovaný keramikou včetně siegburgské kameniny do 14. až první poloviny 15. století, nese jemná šikmá žebra,³⁸ stejně jako jeden ze dvou norimberských šálků.³⁹

---

³² K. TARCSAY, *Neue Erkenntnisse zum Spektrum des mittelalterlichen und neuzeitlichen Glases in Wien*. In: Fundort Wien 5, 2002, Taf. 3:3–6, 9, Formtafel 2: horní řada druhý zprava.

³³ K. TARCSAY, *Das Reliquienglas*, s. 117–136; TÁŽ, *Mittelalterliche und neuzeitliche Glasfunde aus Wien*. In: Altfunde aus den Beständen des Historischen Museums der Stadt Wien. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich, Beiheft 3, 1999; TÁŽ, *Zum Stand der mittelalterlichen und neuzeitlichen Glasforschungen in Österreich*. In: Auf gläsernen Spuren. Der Beitrag Mitteleuropas zur archäologisch–historischen Glasforschung. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 19, 2003, s. 165–178.

³⁴ Harald STADLER – Thomas REITMAR, *Hohl- und Flachglasfunde aus mittelalterlichen Burgengrabungen in Tirol und Oberkärnten*. In: Auf gläsernen Spuren. Der Beitrag Mitteleuropas zur archäologisch–historischen Glasforschung. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 19, 2003, s. 194, Taf. 3:10.

³⁵ Ch. PROHASKA-GROSS, *Der Heidelberger Fund*, s. 88, Abb. 106 nahoře vlevo.

³⁶ Ch. PROHASKA-GROSS – Andrea SOFFNER, *Hohlglasformen des 13. und 14. Jahrhunderts in Südwestdeutschland und der nördlichen Schweiz*. In: Stadtluft, Hirsebrei und Bettelmönch. Die Stadt um 1300. Stadtarchäologie in Baden-Württemberg und in der Nordschweiz. Ausstellungskat. Zürich/Stuttgart 1992/1993, s. 306, obr. vpravo nahoře.

³⁷ E. BAUMGARTNER, *Glas des späten Mittelalters*. Die Sammlung Karl Amendt, Düsseldorf 1987, s. 40, č. kat. 8.

³⁸ Marianne DUMITRACHE, *Glasfunde des 13.–18. Jahrhunderts aus der Lübecker Innenstadt. Grabungen 1948–1973*. In: Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte 19, 1990, s. 33, typ I.3.2, G 79, Abb. 9:2.

³⁹ Rainer KASCHNITZ, *Glas*. In: Aus dem Wirthaus Zum wilden Mann. Funde aus dem mittelalterlichen Nürnberg. Ausstellungen Katalog, Nürnberg 1984, s. 38–55, 106–130, 202–206.

Poslední brněnskou variantu VII.3 (příloha č. 3) představuje šálek s výraznými žebry, která opět mohou být svislá nebo šikmá. V tomto případě byl do dřevěné nebo keramické formy vyfouknut hotový tvar. Pro tuto variantu je v Brně typická silnostěnná, lehce až výrazně našedlá sklovina. Korozní změny představuje matný povrch či jemné důlky. Tři torza bez hrdel z období poslední třetiny 13. až první poloviny 14. století byla získána z objektů 642/00 a 647/00 v Mečové ulici č. 2,⁴⁰ zlomky dalších tří šálků, z toho jedné horní části s modrým vláknem v okraji, z objektu 500/99 v Panenské ulici z konce 14. století.⁴¹

Velmi drobný šálek z objektu 647/00 má ve velikosti i našedlé silnostěnné sklovině téměř přesnou analogii z objektu 1 v Bratislavě – Sedlářské ulici.⁴² Větší torzo pochází z kloaky v augustiniánském klášteře ve Freiburgu (přehled lokalit č. 4), který byl založen roku 1278, a šálek tedy musí být mladší. E. Baumgartner a I. Krueger zároveň zdůraznili zvláštní detaily tohoto kusu, se kterými se dosud nesetkali – dvanáct masivních žeber, zřetelných až ke dnu, „lalokovitě“ vytažené hroty na vlákně okolo dna a výrazně zesílený okraj bez modrého vlákna. Z textu vyplývá možnost, že v souboru se nacházely další exempláře šálků běžného typu (tedy s jemnými žebry), ze kterých byl pro neobvyklost vybrán pouze jeden kus, ovšem soubor nebyl dosud publikován.⁴³ Jako relikvii v kostele v bavorském Freisingu (přehled lokalit č. 5) se dochoval celý šálek s dvanácti výraznými šikmými žebry, datovaný na základě analogií do 13. nebo počátku 14. století.⁴⁴ Také druhý známý šálek z Norimberka (přehled lokalit č. 13) byl vyfouknut do formy s výraznými šikmými žebry.⁴⁵ Z jímky ve vestfálském Nottulnu z konce 13. až první poloviny 14. století je známo větší torzo s válcovitým hrdlem, modrým vláknem v okraji s dvanácti výraznými svislými žebry z bezbarvého skla s nádechem do žluta.⁴⁶ Zatím poslední známý nález je uveden z uherského královského paláce ve Visegrádu, kde je datován mincemi do druhé poloviny 14. až první čtvrtiny 15. století.⁴⁷

Přehled šálků z měst mimo Brno vychází pouze z publikovaných exemplářů a zcela jistě není kompletní. Soudím, že řada dalších nebyla dosud identifikována, stejně jako v případě šálků z Trnavy a Plzně, nebo se skrývají v nezpracovaném materiálu. Také autorky Christina Prohaska-Gross a Andrea Soffner před-

⁴⁰ MuMB, inv.č. 204 800, 204 800a, 205 986.

⁴¹ D. MERTA – M. PEŠKA – H. SEDLÁČKOVÁ, *Příspěvek k poznání středověkého skla z Brna*, s. 367, č. kat. II–11, 14, 15, obr. 9.

⁴² MM Bratislava.

⁴³ E. BAUMGARTNER – I. KRUEGER, *Phoenix aus Sand und Asche*, s. 50, 235, č. kat. 228.

⁴⁴ Tamtéž, s. 232, č. kat. 223.

⁴⁵ R. KASCHNITZ, *Glas*, s. 112, č. kat. I C6.

⁴⁶ E. BAUMGARTNER – I. KRUEGER, *Phoenix aus Sand und Asche*, s. 232, č. kat. 224.

⁴⁷ Katalin H. GYŰRKY, *Úvegek a középkori magyarországon*, Budapest 1991, s. 88, Kép. 2; Edit MESTER, *Középkori úvegek. Visegrád régészeti. Monográfiái 2. Visegrád 1997*, s. 69, č. 107.

pokládají, že zlomky zaoblených stěn z bezbarvého skla s optickým dekorem žeber, nalezené v Breisachu, na středofranském burgstallu Obernordenbergu u Rothenburgu, nebo na hradech Mandenberg u Bösingenu (okres Freudenstadt), Hofenu u Grabenstetenu (okres Reutlingen), Schalksburgu u Laufenu a Bischofssteinu u Sissachu mohou rovněž pocházet ze šálků a nikoliv z pohárů nebo misek, jak bylo uvedeno dříve.⁴⁸

Geografické rozšíření můžeme sledovat od středního Maďarska po severozápadní Německo v úzkém pásu podél Dunaje a Rýna s ojedinělými exempláři mimo toto území (příloha č. 1). Je otázkou, zda tato skutečnost souvisí s distribucí, nebo pouze odráží současný stav výzkumu. V každém případě se však ukazuje, že nejčastější variantu představuje šálek VII.2 s jemnými žebry předfukovanými do formy, a to jak v Brně, tak obecně.

Datování středověkých šálků se pohybuje zhruba mezi druhou polovinou 13. století až závěrem 14. století s ojedinělým přesahem do první poloviny 15. století. Do tohoto rozmezí patří také brněnské nálezy. Tvar je po celou dobu výskytu zcela ustálený, není doložen vývoj. Pokud se dochoval celý nebo jeho část umožňující rekonstrukci, má na těle vždy dvanáct žeber. Znovu se šálky objevují až od závěru 15. století, ovšem v této době byly většinou vyráběny z typické nazelenalé skloviny a byly ponejvíce zdobeny velkými plochými nálepy. Na jejich výduti již nejsou pásková ouška, ale hákovitá držadla. Na našem území byl zatím šálek z tohoto horizontu nalezen pouze v Olomouci⁴⁹ a na hradu Rábí v západních Čechách.⁵⁰ Není vyloučeno, že držadlo s natavenou modrou klikatkou z Kutné Hory pochází také z mladšího šálku.⁵¹

Původem tvaru, který je střeoevropské gotické kultuře cizí, se zabývala K. Tarcsay a na základě analogií z keramiky nebo stříbra připustila možnost, že předlohou byly nádoby, objevující se v 9. a 10./11. století u nomádských kmenů na jižní Sibiři, případně později na území dnešního Turecka a Íránu. Evropskému středověku pak mohl být tento tvar zprostředkován během křížáckých tažení.⁵²

Většina šálků byla vyrobena z kvalitní bezbarvé skloviny, v případě varianty VII.2 velmi tenkostěnné s nažloutlým nádechem. Řada badatelů proto hledá místo jejich výroby v Itálii (nebo obecně Středomoří), kde byla tato sklovina

⁴⁸ Ch. PROHASKA-GROSS – A. SOFFNER, *Hohlglasformen*, s. 306.

⁴⁹ H. SEDLÁČKOVÁ, *Sklo první poloviny 16. století na Moravě v archeologických nálezech*. In: *Pravěk*, Nová řada 10, 2000, s. 175, obr. 3:1.

⁵⁰ František FRÝDA, *Nálezy skla z Rábí, Gutštejna a Klenové*. In: *Historické sklo 2. Sborník pro dějiny skla*, Čelákovice 2000, s. 118, obr. 3:4.

⁵¹ D. HEJDOVÁ – B. NECHVÁTAL – Čestmír ŠEDIVÝ, *Použití kobaltu ve středověkém sklářství v Čechách*. In: *Archeologické rozhledy* 27, 1975, s. 532, obr. 1:1.

⁵² K. TARCSAY, *Das Reliquienglas*, s. 7–8.

vyráběna.⁵³ Erwin Baumgartner a Ingeborg Krueger však vyslovili předpoklad, že šálky mohly být vyráběny severně od Alp, ve sklárnách na území Německa. Oporou pro tento názor jim byla především skutečnost, že z Itálie, případně jižní Francie není šálek znám,⁵⁴ což však v současnosti již neplatí. V publikovaném materiálu z několika lokalit v Benátkách jsou vyobrazeny spodní části nádob, nepochybně šálků s optickým dekorem žeber,⁵⁵ a tak je možné, že i v tomto případě šlo o stav zveřejnění materiálů. Jiní badatelé pak připouštějí možnost několika výrobních center⁵⁶ a ke stejnému názoru se přikláním i já na základě souboru šálků z Brna, které zatím počtem 39 kusů představují největší množství z jedné lokality. Ačkoliv nebyly zatím provedeny rozbory skloviny, je zjevné, že v případě varianty VII.2 se jedná o kvalitní sodné sklo jižního původu, zhotovené patrně v Itálii, snad přímo v Benátkách. Stejnou sklovinu můžeme v Brně pozorovat i na dalších nádobách, jako je konvice z domu pánů z Lipé,⁵⁷ některé stolní lahve a část lahví s vnitřním prstencem, číšky s nálepy nebo drobné kónické číšky s optickým dekorem čoček a modrými vlákny v okraji. Souběžně s výrobky z této skloviny se v Brně objevují v podstatě stejné tvary ze skloviny silnostěnnější, našedlého odstínu, ze které jsou i šálky varianty VII.3, konvice z Mečové ulice č. 2,⁵⁸ stolní lahve, zdobené na hrdle vlákny z modrého a bezbarvého skla, některé lahve s vnitřním prstencem a číšky s nálepy a také ojedinělá polokulovitá miska z objektu 4/90 v Mečové ulici č. 2.⁵⁹ Není však ani vyloučeno, že obě skupiny pocházejí ze stejného výrobního okruhu, ovšem v rozdílné kvalitě.

Zde se musíme zastavit u způsobu použití šálků, které nepředstavovaly běžné stolní nádoby, ale sloužily k obřadním účelům církevním i světským. V prvním případě z nich přijíjeli věřící a poutníci vodou či vínem na počest nebo památku určitého svätce, případně o svátku patrona místního kostela – tzv. „Minnetrunk“. Ve světském prostředí se šálky používaly při loučení před cestou nebo při šťastném návratu.⁶⁰ Je tedy možné, že poměrně úzký geografický výskyt mohl souviset s určitými společnými kulturními zvyklostmi. Za povšimnutí sto-

---

⁵³ R. KASCHNITZ, *Glas*, s. 112; M. DUMITRACHE, *Glasfunde des 13.–18. Jahrhunderts*, s. 33; Ch. PROHASKA-GROSS – A. SOFFNER, *Hohlglasformen*, s. 305–306; K. H. GYÜRKY, *Üvegek a középkori magyarországon*, s. 88; E. MESTER, *Középkori üvegek*, s. 69.

⁵⁴ E. BAUMGARTNER – I. KRUEGER, *Phoenix aus Sand und Asche*, s. 231.

⁵⁵ Carl PAUSE, *Spätmittelalterliche Glasfunde aus Venedig. Ein archäologischer Beitrag zur deutsch-venezianischen Handelsgeschichte*. In: *Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie* 28, 1996 (Freiburg), Abb. 1:14, 18:12, 21:7.

⁵⁶ K. TARCSAY, *Das Reliquienglas*, s. 124.

⁵⁷ D. MERTA – M. PEŠKA – H. SEDLÁČKOVÁ, *Příspěvek k poznání středověkého skla z Brna*, s. 363, č. kat. I–33, obr. 5.

⁵⁸ E. ČERNÁ (ed.), *Středověké sklo*, č. kat. 32.

⁵⁹ MuMB, pom. č. 91.

⁶⁰ K. TARCSAY, *Das Reliquienglas*, s. 123.

jí, že v řadě měst, ze kterých bylo sklo podrobně zpracováno, se nevyskytuje ani jediný exemplář – u nás například v Olomouci a Opavě, v Německu například ve Šlesvicku⁶¹ a Lüneburgu,⁶² v jiných se jedná pouze o jeden exemplář jako v Lübecku (přehled lokalit č. 11) nebo ve Visegrádu (přehled lokalit č. 21). Skutečnost, že v podstatě všechny nálezy pocházejí z prostředí vyšších společenských vrstev (Bratislava, Heidelberg, Kostnice, Norimberk, Řezno, Plzeň, Vídeň, Visegrád – královský palác!, německé hrady?) nebo z jímek u církevních staveb (Freiburg, Nottuln?), není v tomto období podstatná, neboť tehdy se sklo používalo téměř výhradně jen v této společnosti. Také použití několika šálků jako relikviáře není rozhodující, protože k těmto účelům byly, často druhotně, používány různé tvary nádob a šálky tvoří nejmenší skupinu.⁶³

V Brně je přes vysoký počet doložen výskyt šálků jen na několika lokalitách. V prostoru tzv. „Velkého špalíčku“ se s nimi setkáváme výhradně na Mečové ulici č. 2, kde bývá hledáno markraběcí sídlo. Nejvyšší dvorské prostředí na této lokalitě dokládá přesvědčivě obsah studny 4/90, která byla druhotně použita jako jímka (příloha č. 4). Vedle množství obecně rozšířených tvarů a tvarů ojedinělých se zde můžeme setkat také s nádobami, pro které dosud nejsou známy analogie. Konkrétně se jedná o dvě tvarem i rozměry shodné polokulovité misky, jedna ovšem byla vyrobena z modrého skla s optickým dekorem šikmých žeber⁶⁴ a druhá je hladká ze skla bezbarvého, poutnickou láhev s optickým dekorem čoček z modrozeleného skla⁶⁵ nebo nádobu ve tvaru jelena, tedy aquamanele ze skla.⁶⁶ Části okenních výplní ze smaragdově zeleného skla, zdobené rozvilinami, malovanými za studena švarclotem (černá, hnědá nebo rezavá olovnatá barva), a obdélné okenní tabulky ze žlutého a fialového skla dokládají na této parcele přítomnost významné světské stavby.⁶⁷ Zde je vhodné poznamenat, že nejvýznamnější nálezy z objektu 4/90 i dalších jímek na parcele (2/90, 15/90, 16/90 a 20/90) jsou datovány zhruba od poloviny 13., nejvýše do poloviny 14. století, kdy město navštěvovali čeští králové Václav I., Přemysl Otakar II., Václav II. i Václav III. V době markrabat Jana Jindřicha a Jošta bylo sice v Brně nadále používáno i cenné sklo italské proveniencie, ale stejné tvary se vyskytují i na parcelách měšťanů a začínají se objevovat méně kvalitní domácí číše českého typu.

---

⁶¹ Peter STEPPUHN, *Glasfunde des 11. bis 17. Jahrhunderts aus Schleswig. Ausgrabungen in Schleswig*. In: *Berichte und Studien* 16, 2002 (Neumünster).

⁶² Edgar RING (red.), *Glaskultur in Niedersachsen. Tafelgeschirr und Haushaltsglas vom Mittelalter bis zur frühen Neuzeit*. In: *Lüneburger Stadtarchäologie* V, 2003, (Lüneburg).

⁶³ Souborně Antonella Steva GAI, *Reliquiengläser aus Altarsepulkren*. In: *Schriften zur südwestdeutschen Landeskunde* Band 30/1, Text. Band 30/2: Katalog, 2001.

⁶⁴ E. ČERNÁ (ed.), *Středověké sklo*, č. kat. 36.

⁶⁵ Tamtéž, č. kat. 37.

⁶⁶ Tamtéž, č. kat. 143.

⁶⁷ MuMB, inv.č. 402 411–414.

Velký soubor kvalitního skla, obsahující také skupinu osmi nebo devíti šálků, byl zdánlivě překvapivě odkryt v Panenské ulici, přiléhající k městským hradbám a označované ve středověku jako „ulička chudých“.⁶⁸ V tomto prostředí působí jakékoliv sklo, datované před závěr 14. století, přímo nepatřičně pouze do momentu, než si uvědomíme souvislost s Alramovým domem, jehož parcela zadní částí přiléhala k Panenské ulici.⁶⁹ Zdá se být vysoce pravděpodobné, že odpad, včetně velmi kvalitního skla, byl odtud vyvážen do jímek na Panenské ulici. Takto by se také dal vysvětlit již dříve vyjádřený názor, že sklo působí starším dojmem, než je datována jíмка 500/99, ve které byly uváděné šálky.⁷⁰ Čtyři šálky pocházejí z parcely č. 54 na Kozí ulici, patřící do čtvrti porýnských kolonistů, „*quartale renensis*“. Importované sklo z jíмки 23a/87 patří mezi největší a nejkvalitnější brněnské celky a zejména unikátní konvice ze skla barvy pečetiho vosku nenechává na pochybách, že bylo dovezeno z Itálie. Poslední kus je z Pekařské ulice, spojující původní osídlení na Starém Brně s novým městským centrem Brna. Není pravděpodobně náhoda, že v řadě dalších objektů, které jsou bohatě vybaveny importovaným stolním sklem, šálky chybějí – kupříkladu v jímkách na parcele domu pánů z Lipé na náměstí Svobody č. 17, v části tzv. „Velkého špalíčku“ mimo Mečovou ulici č. 2, v objektech na České ulici nebo Zelném trhu. Z církevního prostředí v Brně žádný šálek znám není, ovšem kompletně byla zatím zpracována pouze studna 1/94 z Petrova č. 2, která je mladšího data.

Je tedy pravděpodobné, že v Brně se šálky vyskytují tam, kde pěstování jisté obřadnosti patřilo, nebo muselo patřit k dobrému společenskému tónu a kde se také naskýtala častá příležitost tyto dobré společenské způsoby uplatňovat. Nálezy (nejen šálků) dokládají, že takové dvorské prostředí bylo v první řadě v areálu Mečové ulice č. 2, a pokud připustíme možnost souvislosti skla z Panenské s Alramovým dvorcem, pak v menší míře i zde. Výskyt šálků v jímkách na Kozí ulici je možné hledat v přenesení zvyku kolonisty z domovů v Porýní, kde je znám největší počet lokalit s tímto typem nádoby.

---

⁶⁸ Oldřich VIČAR, *Místopis Brna v polovici 14. století*. In: Brno v minulosti a dnes (dále BMD) 7, 1965, s. 262, 275, 280.

⁶⁹ Milena FLODROVÁ, „Královský“ a „markraběcí“ dům v Brně. In: BMD 13, 1995, zejm. obr. 2.

⁷⁰ D. MERTA – M. PEŠKA – H. SEDLÁČKOVÁ, *Příspěvek k poznání středověkého skla z Brna*, s. 381.

Stručný přehled lokalit a literatury k nálezům šálků včetně Brna v abecedním pořadí (příloha č. 1).

1) Brno

VII.1

- 1.–2. Mečová ulice č. 2, objekt 2/90, hl. 510–550 cm. Zlomky dvou šálků, sklo bezbarvé a nažloutlé. MuMB, inv.č. 421 060, 421 060a. Dat. 1240–1270.
3. Mečová ulice č. 2, objekt 4/90, hl. 210–250 cm. Horní část, sklo lehce nazelenalé. MuMB, inv.č. 422 342. Obr. 2:3. Dat. 1350–1400.
4. Mečová ulice č. 2, objekt 4/90, hl. 385–450 cm. Torzo, sklo hnědé. MuMB, inv.č. 422 379. Obr. 2:1, 5A. Dat. 1270–1350.⁷¹
- 5.–7. Mečová ulice č. 2, objekt 4/90, hl. 385–450 cm. Zlomky, sklo bezbarvé a nažloutlé. MuMB, inv.č. 422 383, 422 385, 422 385a. Obr. 2:2. Dat. 1270–1350.
8. Mečová ulice č. 2, objekt 4/90, hl. 450–510 cm. Zlomek, sklo nažloutlé. MuMB, inv.č. 422 403. Dat. 1270–1350.
9. Mečová ulice č. 2, objekt 653/00. Torzo z hnědého skla. MuMB, inv.č. 207 707a. Dat. 1270–1350.
10. Kozí ulice, parcela č. 54, objekt 23a/87. Zlomek horní části bez okraje, sklo bezbarvé. MuMB, č. přír. 23a/87–52. Dat. 1350–1400.

VII.2

- 1.–5. Mečová ulice č. 2, objekt 4/90, hl. 385–450 cm. Zlomky, sklo bezbarvé a nažloutlé. MuMB, inv.č. 422 381, 422 381a, 422 381b, 422 382, 422 384. Obr. 2:5–9, 5B. Dat. 1270–1350.
6. Mečová ulice č. 2, objekt 4/90, hl. 450–510 cm. Torzo s modrým vláknem v okraji, sklo bezbarvé. MuMB, inv.č. 422 398. Obr. 2:4. Dat. 1270–1350.⁷²
- 7.–8. Mečová ulice č. 2, objekt 4/90, hl. 510–600 cm. Zlomky, sklo bezbarvé a nažloutlé. MuMB, inv.č. 422 399, 422 408. Obr. 2:10. Dat. 1270–1350.
9. Mečová ulice č. 2, objekt 618/00. Zlomek, sklo bezbarvé. MuMB, inv.č. 207 724a. Obr. 2:14. Dat. 1270–1350.
- 10.–11. Mečová ulice č. 2, objekt 647/00. Zlomky ústí s modrými vlákny v okraji, sklo bezbarvé. MuMB, inv.č. 206 565–1, 206 565–2. Obr. 2:12, 13. Dat. 1270–1350.
12. Mečová ulice č. 2, objekt 647/00. Torzo s modrým vláknem v okraji, sklo bezbarvé. MuMB, inv.č. 206 565–4. Obr. 2:11. Dat. 1270–1350.
13. Mečová ulice č. 2, objekt 20/90. Zlomek stěny, sklo bezbarvé. MuMB, inv.č. 428 896. Dat. 1300–1350.
- 14.–19. Panenská ulice, objekt 500/99. Zlomky sedmi šálků se svislými

⁷¹ E. ČERNÁ (ed.), *Středověké sklo*, č. kat. 46; první polovina 14. století.

⁷² Tamtéž, č. kat. 28; první polovina 14. století.

- i šikmými žebry, sklo bezbarvé, modrá vlákna v okraji. Obr. 2:16–18.⁷³
 20.–21. Kozí ulice, parcela č. 54, objekt 23a/87. Torzo dvou šálků se svislý-
 mi a šikmými žebry, modré vlákno v okraji, sklo bezbarvé. Dat: 1350–1400.
 22. Kozí ulice, parcela č. 54, objekt 23c/87. Spodní část, sklo bezbarvé. MuMB,
 inv.č. 23c/87–1. Dat. 1350–1400.
 23. Pekařská ulice sonda E/81. Spodní část, sklo bezbarvé. MuMB, neinv. Obr.
 2:19. Dat. 14. století.

VII.3

- 1.–2. Mečová ulice č. 2, objekt 642/00. Torzo bez okraje a zlomky. MuMB,
 inv.č. 204 800, 204 800a. Obr. 3:2, 3. Dat. 1270–1350.
 3. Mečová ulice č. 2, objekt 647/00. Spodní část drobného šálku. MuMB,
 inv.č. 205 986. Obr. 3:1. Dat. 1270–1350.
 4.–6. Panenská ulice, objekt 500/99. Torzo horní části s modrým vláknem v
 okraji a zlomky. Obr. 3:4–6.⁷⁴

2) Benátky – Itálie

VII.2?

1. Klášter San Lorenzo di Ammiana. Spodní část.⁷⁵
2. Klášter Sant´Ariano. Spodní část.⁷⁶
3. Různé lokality. Spodní část.⁷⁷

3) Bratislava

VII.2

1. Sedlárska ulice č. 6, studna. Větší zlomek s modrým vláknem v okraji,
 sklo bezbarvé. MM Bratislava, č. přír. 44, nepubl. materiál. Dat. 1270–1350.
2. Sedlárska ul. č. 6, objekt 49. Torzo s modrým vláknem v okraji, sklo bez-
 barvé. MM Bratislava, nepubl. materiál. Dat. 1270–1350.

VII.3

1. Sedlárska ulice č. 6, objekt 1. Drobný tvar, sklo našedlé. MM Bratislava,
 nepubl. materiál. Dat. ?

4) Freiburg – Baden-Württembersko

VII.3

- Větší torzo z kloaky v augustiniánském klášteře, který byl založen roku 1278.⁷⁸

⁷³ D. MERTA – M. PEŠKA – H. SEDLÁČKOVÁ, *Příspěvek k poznání středověkého skla z Brna*, s. 367–368, č. kat. II–6, 12, 13, 21–23, obr. 9. Závěr 14. století.

⁷⁴ Tamtéž, s. 367, č. kat. I–11, 14, 15, obr. 9. Závěr 14. století.

⁷⁵ C. PAUSE, *Spätmittelalterliche Glasfunde aus Venedig*, s. 146, Abb. 1:14.

⁷⁶ TÝŽ, s. 157, Abb. 18:12.

⁷⁷ TÝŽ, s. 158, Abb. 21:7.

⁷⁸ E. BAUMGARTNER – I. KRUEGER, *Phoenix aus Sand und Asche*, s. 50, 235, č. kat. 22;8; K. TARCSAY, *Das Reliquien-glas*, s. 126.

5) Freising – Bavorsko

VII.3

Relikviář – celý tvar s modrým vláknem v okraji, 12 šikmých žeber, malé ouško. Datování podle analogií do 13. nebo počátku 14. století.⁷⁹

6) Fritzlar, dóm sv. Petra – Hessensko

Relikviář – celý tvar neodpovídající žádné variantě známé z Brna. Tělo je spíše dvojkónického tvaru, vlákno okolo dna je vytahováno do výrazných kruhových hrotů. Na těle jsou mělké šikmé žlábký, ouško nasazeno na maximální výduť. Sklo lehce nazelenalé. Pečeť na okraji patří biskupovi z Mohuče Pavlu Huthenovi z Erfurtu, který zastával úřad v letech 1510–1532. Podle pozůstatků staršího uzávěru pod pečetí němečtí badatelé kladou šálek do přelomu 13. a 14. století.⁸⁰ Já se domnívám, že tento kus je již pozdně gotický.

7) Heidelberg – Baden-Württembersko

VII.2

Latrina datovaná dendrochronologicky do doby po roce 1400. Téměř celý tvar s modrým vláknem v okraji, sklo je bezbarvé, velmi tenkostěnné.⁸¹

8) Chemnitz – Sasko

VII.1

Latrina s keramikou 15. až počátku 16. století, není však vyloučen starší původ šálku. Zlomky z bezbarvého skla s modrým vláknem v okraji, na rozhraní hrdla a těla vlákno, hákovité držadlo, dno ovinuté vláknem.⁸² I v tomto případě se příkláním k původnímu datování.

9) Kostnice, Katzgasse – Baden-Württembersko

VII.2

Téměř celý tvar s modrým vláknem v okraji, na výduti ouško, sklo bezbarvé. Druhá polovina 13. století.⁸³

⁷⁹ E. BAUMGARTNER – I. KRUEGER, *Phoenix aus Sand und Asche*, s. 232, č. kat. 223; K. TARCSAY, *Das Reliquienglas*, s. 126; A. S. GAI, *Reliquiengläser aus Altarsepulkren*, s. 145, Nr. VI.1.3, Taf. 62/3, Abb. 151.

⁸⁰ E. BAUMGARTNER – I. KRUEGER, *Phoenix aus Sand und Asche*, s. 235, č. kat. 227; K. TARCSAY, *Das Reliquienglas*, s. 126; A. S. GAI, *Reliquiengläser aus Altarsepulkren*, s. 145, Nr. VIII.2.1, Taf. 71/1, Abb. 187.

⁸¹ Ch. PROHASKA-GROSS, *Der Heidelberger Fund*, s. 88; Ch. PROHASKA-GROSS – A. SOFFNER, *Hohlglassformen*, s. 305–306; K. TARCSAY, *Das Reliquienglas*, s. 127.

⁸² K. TARCSAY, *Das Reliquienglas*, s. 125, Abb. 3:5.

⁸³ Ch. PROHASKA-GROSS – A. SOFFNER, *Hohlglassformen*, s. 306, obr. vpravo nahoře; K. TARCSAY, *Das Reliquienglas*, s. 126.

10) Krefeld? – Severní Porýní-Vestfálsko

VII.2

Téměř celý tvar s modrým vláknem v okraji má na těle 12 svislých žeber, sklo je bezbarvé. Místo nálezu neznámé, ze sbírky Karla Amendta v Krefeldu. Datovaný na základě paralel do druhé poloviny 13., případně na počátek 14. století.⁸⁴

11) Lübeck, Breite Strasse 41 – Šlesvicko-Holštýnsko

VII.2

Větší torzo s modrým vláknem v okraji, na těle má 12 šikmých žeber, sklo je bezbarvé. Datován do pozdního 13. až první poloviny 14. století,⁸⁵ případně do 14. až 15. století.⁸⁶

12) Niederaichbach, kostel sv. Markéty, okres Landshut – Bavorsko

VII.1

Relikviář – tělo mírně dvojkónické, na hrdle ovinuto vlákno, okolo dna silně hladké vlákno, sklo je bezbarvé. Vosková pečeť zatím neurčena. Původně datován do 15. až 16. století, ovšem protože oltář je pozdněgotický, je datování do poloviny 15. století pravděpodobnější.⁸⁷

13) Norimberk – Bavorsko

VII.2

Spodní část a zlomky stěn se šikmými žebry. Původně datován do 15. století, ale vzhledem k mylnému zařazení celého souboru patří do závěru 13. až první poloviny 14. století.⁸⁸

VII.3

Větší torzo s modrým vláknem v okraji, svislá žebra. Původně datován do 15. století, ale vzhledem k mylnému zařazení celého souboru patří do první poloviny 14. století.⁸⁹

14) Nottuln – Severní Porýní-Vestfálsko

VII.3

---

⁸⁴ E. BAUMGARTNER, *Glas des späten Mittelalters*, s. 40, č. kat. 8; E. BAUMGARTNER – I. KRUEGER, *Phoenix aus Sand und Asche*, s. 232; K. TARCSAY, *Das Reliquienglas*, s. 127.

⁸⁵ BAUMGARTNER – I. KRUEGER, *Phoenix aus Sand und Asche*, s. 234, č. kat. 226.

⁸⁶ M. DUMITRACHE, *Glasfunde*, s. 13, 33, Typ I.3.2, č. kat. G 79, Abb. 9:2; K. TARCSAY, *Das Reliquienglas*, s. 127.

⁸⁷ K. TARCSAY, *Das Reliquienglas*, s. 125, Abb. 3:4.

⁸⁸ R. KASHNITZ, *Glas*, s. 112, č. kat. I C5, obr. nahoře.

⁸⁹ Tamtéž; E. BAUMGARTNER – I. KRUEGER, *Phoenix aus Sand und Asche*, s. 232, zmínka.

Větší torzo s modrým vláknem v okraji, na těle má 12 svislých žeber, sklo s nádechem do žluta. Z jímky datované keramikou a dalšími nálezy do pozdního 13. až první poloviny 14. století.⁹⁰

15) Plzeň, Solní ulice

VII.2?

Ze studny 1/63, datované do konce 14. až průběhu první poloviny 15. století, pochází dno s částí rozevírajících se stěn se svislými žebry, na obvodu lišta s výrazně zaštipanými hroty. Sklo je nazelenalé.⁹¹

16) Řezno, Auergasse 10 – Bavorsko

VII.2?

Z tzv. „velké latríny“ pochází zlomky se svislými žebry, ústí mírně vykloněné, na hrdle vlákno, sklo bezbarvé. Pochází z vrstvy datované do konce 14. až první poloviny 15. století.⁹²

17) Štrasburk – Alsasko

VII.1

Šálek hladký z bezbarvého skla, okolo dna dutá prstencovitá patka – pochází z kontextu 14. století.⁹³

18) Streitwiesen, hradní kaple – Dolní Rakousko

VII.1

V hradní kapli byl pod oltářem nalezen šálek z olivově nazelenalého skla, silně prokorodovaného. Okolo dna má tři až čtyřikrát ovinuté vlákno, výzdobu na výrazné výdutí tvoří natavená klikatka mezi dvěma vodorovnými vlákny. Část výdutě, kde se patrně nacházelo ouško, chybí. Okraj byl překryt víkem z hlinitého materiálu, na kterém se nacházela kruhová pečeť světicího biskupa Andrea Gallici, což dává pro uložení šálku terminus ante quem před rok 1430.⁹⁴

---

⁹⁰ E. BAUMGARTNER – I. KRUEGER, *Phoenix aus Sand und Asche*, s. 232, č. kat. 224, s. 280, č. kat. 316; K. TARCSAY, *Das Reliquienglas*, s. 128.

⁹¹ D. HEJDOVÁ – B. NECHVÁTAL, *Studie o středověkém skle v Čechách*, s. 442, 448–449, č. kat. 41 a 42 (menší zlomek), obr. 5 a 16.

⁹² Rita HANNIG, *Zur Glaschronologie Nordostbairerns vom ausgehenden 13. Jahrhundert bis zum frühen 17. Jahrhundert. Ausgewählte Grabungsfunde vornehmlich aus Amberg (Oberpfalz)*. Rukopis nepublikované disertační práce, 2002, Taf. 63, 2.

⁹³ M.-D. WATON, *Strasbourg-Istra*, s. 21 a 32, Fig. 6; K. TARCSAY, *Das Reliquienglas*, s. 125, Abb. 3:2.

⁹⁴ K. TARCSAY, *Das Reliquienglas*, s. 117–136.

19) Trnava, Gottwaldovo náměstí

VII.2?

Z jímky 11/79, datované do 16. století, pochází spodní část šálku se svislými žebry, popsána jako „zlomky pohára“.⁹⁵ Šálek a také láhev s vnitřním prstencem z hnědého skla z tohoto objektu však patří do období 1270–1350, a proto se jedná buď o starší příměs, nebo o mylné datování.

20) Vídeň 1, Judenplatz – Rakousko

VII.2?

Z výzkumu je uváděno několik zlomků horních částí šálků s modrým vláknem v okraji a zlomek stěny s páskovým ouškem, které jsou kladeny do skupiny bezbarvého skla pozdního středověku.⁹⁶

21) Visegrád, královský palác – Maďarsko

VII.3

Torzo s modrým vláknem v okraji a šikmými žebry, okolo dna zaštípaná páska. Datováno mincemi do druhé poloviny 14., případně první čtvrtiny 15. století.⁹⁷

22) Lannova sbírka, místo nálezů neznámé

VII.1

Celý šálek s natavenou klikatkou mírně dvojkónického těla, na největší výduti je hákovité držadlo, tvarované kleštěmi. Vlákno v okraji, klikatka na horní straně ohraničená ovinutým vláknem, držadlo i dvě řady vlákna ovinuté okolo dna jsou z modrého skla, šálek je ze skla bezbarvého. Dle typologického rozboru je datován do 13.(?)/14.(?) století.⁹⁸

---

⁹⁵ K. MÉSZÁROSOVÁ, *Nález středověkého skla v Trnave*, s. 117, 124, 126–127, obr. 6 = šálek.

⁹⁶ K. TARCSAY, *Neue Erkenntnisse*, Taf. 3:3-6, 9, Formtafel 2: horní řada druhý zprava.

⁹⁷ K. H. GYÜRKY, *Üvegek a középkori magyarországon*, s. 88. 2 Kép; E. MESTER, *Középkori üvegek*, s. 69, č. 107, inv.č. 94.37.1–7. 69.

⁹⁸ E. BAUMGARTNER – I. KRUEGER, *Phoenix aus Sand und Asche*, s. 235–236, č. kat. 229; K. TARCSAY, *Das Reliquienglas*, s. 125, Abb. 3:1.

SEZNAM PŘÍLOH:

Příloha č. 1: Mapka výskytu šálků v Evropě.

Příloha č. 2: Brno, šálky hladké VII.1 a s jemnými žebry VII.

- 2.1 Mečová ulice č. 2, o. 4/90, MuMB, inv.č. 422 379.
- 2.2 Mečová ulice č. 2, o. 4/90, MuMB, inv.č. 422 383.
- 2.3 Mečová ulice č. 2, o. 4/90, MuMB, inv.č. 422 342.
- 2.4 Mečová ulice č. 2, o. 4/90, MuMB, inv.č. 422 398.
- 2.5 Mečová ulice č. 2, o. 4/90, MuMB, inv.č. 422 381
- 2.6 Mečová ulice č. 2, o. 4/90, MuMB, inv.č. 422 381a.
- 2.7 Mečová ulice č. 2, o. 4/90, MuMB, inv.č. 422 381b.
- 2.8 Mečová ulice č. 2, o. 4/90, MuMB, inv.č. 422 382.
- 2.9 Mečová ulice č. 2, o. 4/90, MuMB, inv.č. 422 384.
- 2.10 Mečová ulice č. 2, o. 4/90, MuMB, inv.č. 422 399.
- 2.11 Mečová ulice č. 2, o. 647/00, MuMB, inv.č. 206 565-4.
- 2.12 Mečová ulice č. 2, o. 647/00, MuMB, inv.č. 206 565-1.
- 2.13 Mečová ulice č. 2, o. 647/00, MuMB, inv.č. 206 565-2.
- 2.14 Mečová ulice č. 2, o. 618/00, MuMB, inv.č. 207 724a.
- 2.15 Panenská ulice, o. 500/99, MuMB, inv.č. K 134/27-28, M-P-S, č.kat. II-12.
- 2.16 Panenská ulice, o. 500/99, MuMB, inv.č. K 134/27-28, M-P-S, č. kat. II-13.
- 2.17 Panenská ulice, o. 500/99, MuMB, inv.č. K 134/27-28, M-P-S, č. kat. II-6.
- 2.18 Panenská ulice, o. 500/99, MuMB, inv.č. K 134/28-30, M-P-S, č. kat. II-21.
- 2.19 Pekařská 1981, MuMB, neinv.

Příloha č. 3: Brno, šálky s jemnými VII.2 a s výraznými žebry VII.3.

- 3.1 Mečová ulice č. 2, o. 647/00, MuMB, inv.č. 805 986.
- 3.2 Mečová ulice č. 2, o. 642/00, MuMB, inv.č. 204 800.
- 3.3 Mečová ulice č. 2, o. 642, MuMB, inv.č. 204 800a.
- 3.4 Panenská ulice, o. 500/99, MuMB, inv.č. K134/27-28, M-P-S, č.kat. II-14.
- 3.5 Panenská ulice, o. 500/99, MuMB, inv.č. K134/27-28, M-P-S, č.kat. II-11.
- 3.6 Panenská ulice, o. 500/99, MuMB, inv.č. K134/27-28, M-P-S, č.kat. II-15.

Příloha č. 4: Brno, Mečová ulice č. 2. Schematizovaný řez s obsahem studny 4/90.

Barevná příloha č. XIV: Brno, Mečová ulice č. 2, objekt 4/90. A. Šálek VII.1, B. šálky VII.2.

Glastassen – „Scheuer“ – im mittelalterlichen Brunn

RESÜMEE

Aus den Abfallgruben in drei Parzellen im Zentrum Brünns und einer außerhalb der Stadtmauern (Abb. 2) wurde eine umfassende Kollektion von 39 Tassen geborgen, aus denen nur zwei schon vorher publiziert worden waren. Das Fundverzeichnis, das K. Tarcsay im Jahr 1997 erstellte, wurde nicht nur mit neuen Funden aus Brunn (1), sondern auch aus etlichen anderen Städten vervollständigt, die entweder früher unbekannt oder fehlerhaft bestimmt waren: aus Bratislava [Pressburg] (2) und Trnava [Tyrnau] (19), aus Wien (20), Plzeň [Pilsen] (15) und Regensburg (16). Die drei publizierten Unterteile aus Venedig (2) gehörten zweifelsohne auch zu den Tassen. Es ist nicht ausgeschlossen, dass auch die Funde aus anderen Städten sich noch immer im unbearbeiteten Material verstecken oder dass sie falsch interpretiert wurden. In Mähren kommen aber außer in Brunn keine vor. Es geht also um die Funde aus 22 Standorten (1-22, Abb. 1), die im Gebiet von Mittelungarn bis zum nordwestlichen Deutschland entdeckt wurden, vor allem im Streifen entlang der Donau und dem Rhein und nur vereinzelt außerhalb dieses Gebiets.

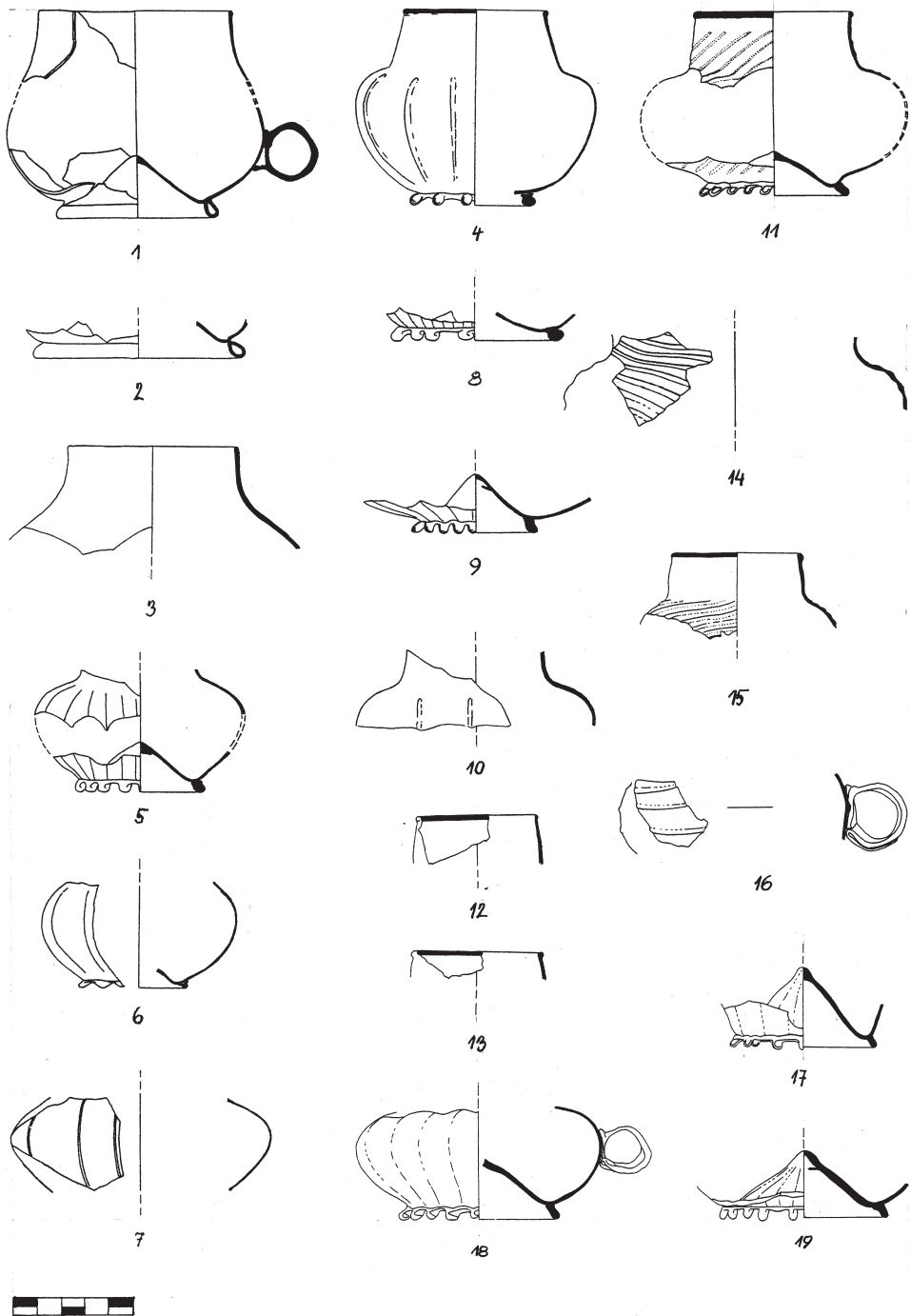
Die Fundmenge aus Brunn ermöglichte, drei Varianten zu bestimmen: die glatte Form VII.1 ist durch zehn Exemplare vertreten (Abb. 2). Sie stammen aus den Objekten, die kurz vor der Hälfte des 13. Jahrhunderts bis zur 2. Hälfte des 14. Jahrhunderts datiert sind. Aus Jihlava [Iglau] wurde eine analogische Form aus Holz vom 14. Jahrhundert oder vom Anfang des 15. Jahrhunderts publiziert. Die Variante VII.2 ist eine Tasse mit optischem Dekor in Form von vertikalen oder schrägen Rippen. Alle 22 Stück wurden aus hochwertigem, sehr dünnwandigem Glas hergestellt, das entweder ganz farblos oder mit gelbem, vereinzelt auch mit grünlichem Stich gekennzeichnet war und blaue Fasern im Rand hatte (Abb. 2, 3). Die letzte in drei Exemplaren vertretene Variante VII.3 wurde aus dickwandiger Glasmasse mit graulichem Stich unter Anwendung einer Technik hergestellt, bei der in eine Form ausgeblasen wird. Charakteristisch sind die ausgeprägten vertikalen oder schrägen Rippen (Abb. 3). Diese beiden Varianten kommen annähernd zwischen den Jahren 1270 bis 1400 in einigen Objekten in der heutigen Straße Mečová 2, im Objekt 500/99, in der heutigen Straße Panenská, in den Gruben 23a/87 und 23c/87 sowie in der heutigen Straße Kozí vor, und ein Stück wurde in der heutigen Straße Pekařská entdeckt.

Ich nehme an, dass Italien der Ursprung der meisten Brünner Tassen war. Darauf weist die hohe Glasgüte und das Vorkommen zusammen mit anderen,

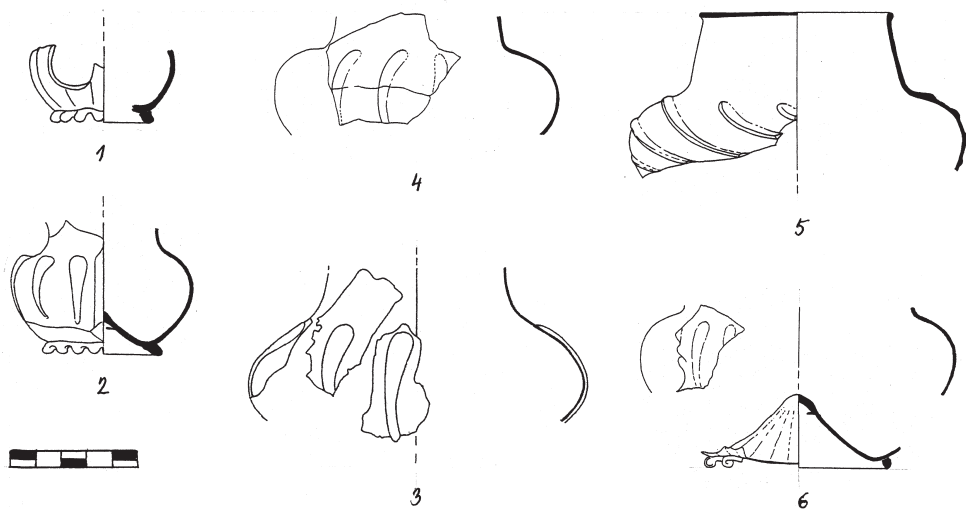
höchst wertvollen bis exklusiven Glasgefäßen, namentlich im Objekt 4/90 in der Straße Mečová 2 (Abb. 4, 5), hin. Die Anwesenheit der Tassen in dieser Parzelle unter Berücksichtigung ihrer zeremoniellen „Begrüßungsfunktion“ entspricht dem Sitz des Markgrafen, der an dieser Stelle angenommen wird. Verlegenheit rufen das hochwertige Glas mitsamt den Tassen aus den Gruben in der Straße Panenská hervor, die im Mittelalter als die „Armenstraße“ bezeichnet wurde. Es ist aber sehr wahrscheinlich, dass in diese Gruben der Abfall aus dem Haus des Patriziers Alram hinausgetragen wurde, dessen Grundstück mit dem hinteren Teil in die Straße Panenská mündete. Die Straße Kozí befand sich im Brünner Viertel der Händler aus dem Rheinland, und die Funde hier gehören zu den ältesten und reichsten Brünner Glaskollektionen. Dessen ungeachtet kommen die Tassen in vielen anderen Komplexen mit vergleichbarem Ausmaß und von derselben Glasqualität nicht vor. Die Autorin sieht die Erklärung in der gesellschaftlichen Funktion dieses Gefäßtyps und im Zusammenhang mit den höfischen Sitten, die im vermuteten Sitz des Markgrafen und im Gehöft Alrams gepflegt wurden, wo auch die böhmischen Könige oft zu Gast waren. Ins „*quartale renensis*“ wurde die Tassenbenutzung zweifelsohne durch die aus dem Rheinland stammenden Kolonisten gebracht, wo die größte Anzahl der Standorte mit diesem Gefäßtyp vorkommt.

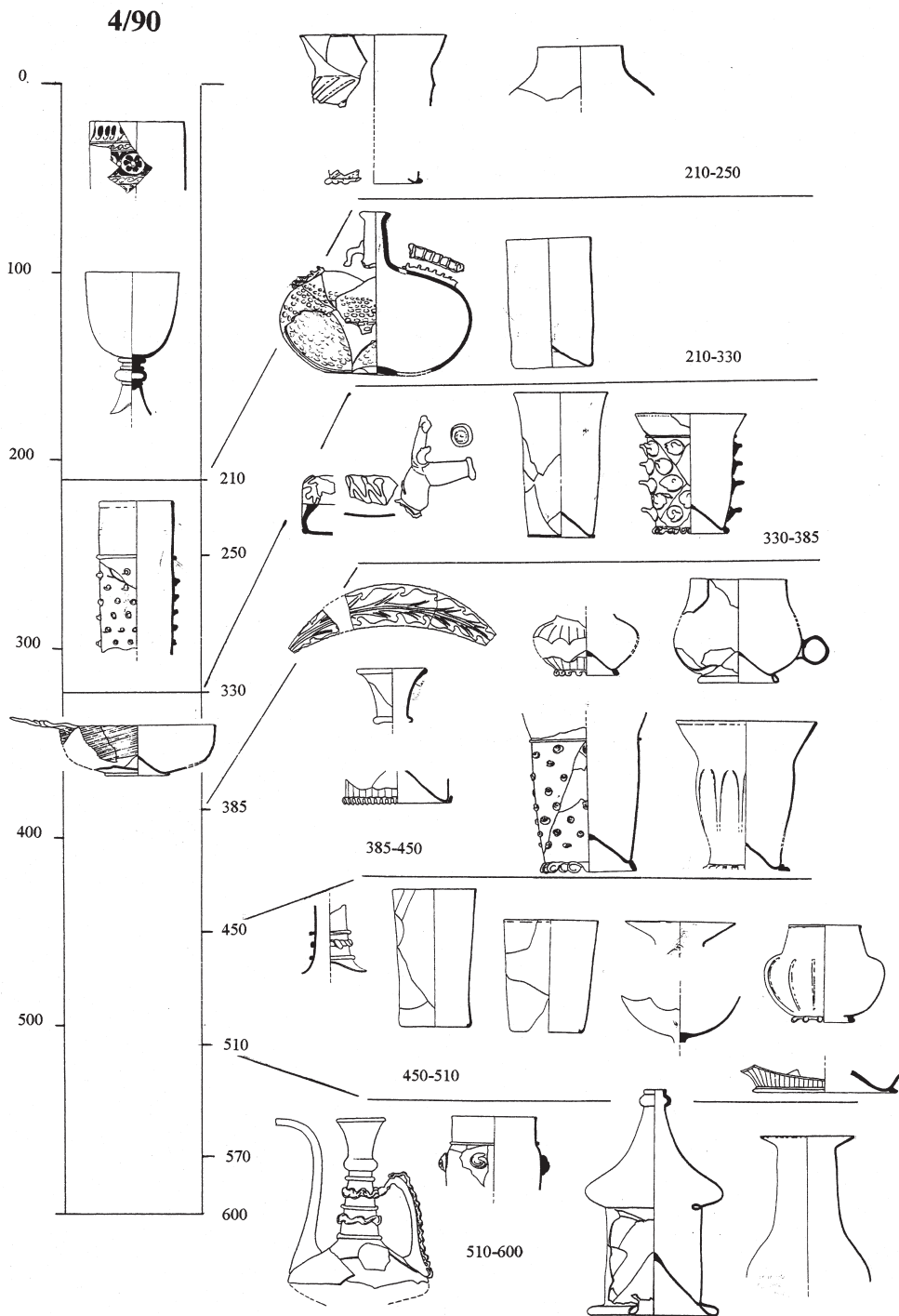
Příloha č. 1: Mapa výskytu šálků v Evropě.

Příloha č. 2: Brno, šálky hladké VII.1 a s jemnými žebry VII.

Příloha č. 3: Brno, šálky s jemnými VII.2 a s výraznými žebry VII.3.

Příloha č. 4: Brno, Mečová ulice č. 2. Schematizovaný řez s obsahem studny 4/90.

BAREVNÁ OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Barevná příloha č. XIV: Brno, Mečová ulice č. 2, objekt 4/90. A. Šálek VII.1, B. šálky VII.2.